

Александра Колаковић

Институт за политичке студије, Београд

СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У УЏБЕНИЦИМА ИСТОРИЈЕ (СРБИЈА, ХРВАТСКА И ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ)*

Сажетак

Уџбеници историје, као примарно средство у наставном процесу, нису само преносиоци знања о историјским процесима, појавама и догађајима, већ и значајан чинилац у изградњи и дефинисању личних и колективних идентитета, као и одраз ставова академске заједнице и настојања државе да преко наставе историје и образовних политика формира грађане. Истовремено, настава и уџбеници историје омогућавају да се створи и „слика другог“. Стога је у периоду стогодишњице од стварања Краљевине Срба Хрвата и Словенаца (Краљевине Југославије) – тзв. „прве“ Југославије циљ рада да истражи како је уједињење Јужних Словена – стварање нове државе приказано у уџбеницима у Србији, Хрватској и Федерацији Босне и Херцеговине, након распада Југославије, односно у првим деценијама 21. века. У раду су за компаративну анализу коришћени уџбеници историје за завршне разреде основних и средњих школа (гимназија и средњих стручних школа) у поменутиим државама, као и релевантна литература Института за проучавање уџбеника „Георг Екарт“ из Браунивајга. У току претходне деценије штампане су десетине публикација које се баве наставом

* Рад је настао у оквиру научног пројекта Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних организација (бр. 179009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

историје, уџбеницима и пост-конфликтном помирењу, при чему се о догађајима и последицама Великог рата пише са аспекта изградње „учења о миру“ – тј. како настава историје и уџбеници могу послужити помирењу и пацификању односа између народа који су били у конфликту. Анализа одабраних уџбеника, који се користе у школама некадашње заједничке државе, међутим, показује да постоје битне разлике у одабиру и начину презентовања наставног градива о стварању Југославије. Заједничко свим уџбеницима јесте да следе европске и националне препоруке о садржају уџбеника, што доводи и до немогућности да се детаљно и/или објективно објасне појаве, процеси и догађаји, као и улога појединаца и/или група, што посредно утиче на културу сећања, изградњу „слике другог“ и формирање идентитета.

Кључне речи: стварање Југославије, уџбеници историје, настава историје, 1918, Србија, Хрватска, Федерација Босне и Херцеговине, 21. век.

Историја, као научна дисциплина трага не само за узроцима и током догађаја у прошлости, већ проучава и последице. Тумачење узрока, повода и последица појава, процеса и догађаја у прошлости поред научних монографија, чланака и есеја, присутно је и у уџбеницима историје. Као наука и наставни предмет историја је „бескрајни дијалог између садашњости и прошлости“.¹ Наставни предмет поседује битну динамичку црту интеракције између историјског материјала и људи (директно и/или посредно) укључених у историјске догађаје. Настава историје пружа не само знање о прошлости већ утиче на образовање и обликовање ученика – грађанина.² Историја је поред наставе матерњег језика, књижевности и географије, препозната као основа изградње идентитета. Циљ наставе историје, дакле, јесте да ученици овладају знањима о развоју људског друштва у прошлости, а у оквиру чега

1 Edward Hallett Carr, *What is History*, Penguin books, London, 1987, стр. 30.

2 Kolaković Aleksandra, Todorović Lazić Jelena, “Democracy Through Contemporary History Teaching in Serbia”, in: D. Dragoman A. Zamfira (ed.), *Politics and Society: Perspectives on Democracy and Governance in the 21st Century*, Lucian Blaga University Press, Sibiu 2017, стр. 79–103.

изградња идентитета и „слике другог“ има значајну улогу.³ Историја као наставни предмет ствара основе разумевања садашњости и посредно утиче на будуће ставове ученика.

Уцбеници историје примарно су средство у настави и потенцијално најутицајни на формирање историјског знања, свести и ставова ученика.⁴ Ако се уцбеник посматра као предуслова за самостално коришћење историјских података и извођење судова и закључака на основу прикладне историјске грађе и литературе, утицај који могу имати на изградњу идентитета су бројни. Развијање историјске свести, критичко мишљење и разумевање догађаја прошлости уз фактографско знање које ученик стиче користећи уцбеник повезује се са савременим друштвеним, политичким и културолошким токовима.⁵ На поменути начин садржај уцбеника, посебно кроз лекције из националне историје, утиче на изградњу ставова и уверења ученика стварајући комплексан систем вредности. Поред стицања вредносних судова на основу знања из националне историје, које пресудно одређују идентитет, лекције из опште историје омогућавају и стварање „слике другог“. Тумачења међународних организација посебно наглашавају да уцбеници историје могу имати кључну улогу у развоју мултиперспективног приступа ученика. Пажња се посвећује посебности културног идентитета ученика којима се омогућава да кроз компететивна тумачења упознају историју других култура.⁶ У водичима савремених уцбеника историје наглашава се „поштовање историје другог“, односно, да аутори уцбеника препознају „позитивне идентитетске обрасце“ историје других народа.⁷ Ово је посебно важно у разматрању контроверзних питања националне историје и/или

3 *Guidebook for history textbooks authors: on a common path; new approaches to writing history textbooks in Europe and the Arab and Islamic Worlds*, UNESCO, 2012, стр. 13–14, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227041> (29.12.2018).

4 Џон Тош, *У трагању за историјом*, Клио, Београд, 2008, стр. 80–81.

5 Andrej Mitrović, *Klio pred iskušenjima i raspravljanja sa Klio*, Čigoja, Beograd, 2001, стр. 46–50, 53–54, 91–94, 107–111; Kolaković Aleksandra, “National History as an Element of the National Identity in Serbian History Textbooks for Primary Schools”, у: P. Petrović, M. Radaković, *National and European Identity in Process of European Integration*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013, стр. 384–398.

6 *Guidebook for history textbooks authors: on a common path; new approaches to writing history textbooks in Europe and the Arab and Islamic Worlds*, 2012, стр. 11. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227041> (29.12.2018).

7 *Ibid*, стр. 18.

„позитивних“ аспеката историје других (историјских догађаја, процеса, појава или личности на коју је неки народ посебно поносан).

У току претходне деценије штампане су десетине публикација које се баве наставом историје, уџбеницима и пост-конфликтном помирењу.⁸ Током 20. века, периода који је обележен насиљем, ратом и конфликтима улога уџбеника истицана је и на академском и на политичком нивоу. Још од настанка модерног школског система уџбеници су доживљавани као инструмент за формитање колективних идентитета. Како школски уџбеници преносе „специфичне културне, политичке и друштвене кодове с циљем да помире комплексности савременог света“ често су били предмет спорења, тумачења и анализа након рата, масовног страдања, насиља, сукоба, трансформација политичких, економских и културних система.⁹ Од краја Другог светског рата улога уџбеника у француско-немачком помирењу и стварању Европске уније била је значајна.¹⁰ Идеја о заједничком француско-немачком уџбенику утицала је на обликовање „нове слике другог“ и односа између две државе. Слична идеја, о заједничком погледу на историју и идеја заједничког уџбеника, након појаве заједничког француско-немачког уџбеника историје, појавила се и у другим деловима Европе и света.¹¹ Како су оцене стучњака биле да заједнички уџбеници могу да помогну побољшању односа и стабилности региона у којима је било криза и ратова, након распада Југославије и грађанских ратова 90-тих година 20. века, идеја је постала присутна и у Србији, Босни и Херцеговини и

8 Eckhardt Fuchs, Steffen Sammler, *Textbooks Between Tradition and Innovation A Journey Through the History of the Georg Eckart Institute*, Georg Eckert Institute – Leibniz Institute for International Textbook Research, Braunschweig, 2016. http://repository.gei.de/bitstream/handle/11428/266/Textbooks_between_innovation_and_tradition.pdf (17.01. 2019).

9 Karina V. Korostelina, Simone Lässig, *History Education and Post-Conflict Reconciliation*, Kindle Edition, 2013.

10 Andreas Körber, *The Franco-German History Textbook From the Perspective of Specialist Didactics*, Georg-Eckert-Institut für Internationale Schulbuchforschung, Braunschweig, 2009; Georg Stober, *Textbook Revision and Development of Common History Textbooks*, http://www.laes.org/upload/editor_upload/file/PublishedBook/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%20%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE/textbook%20revision-%20georg%20Stober.pdf (20.02. 2019).

11 Kim Seungryeol, “International History Textbook Work from a Global Perspective: The Joint Franco-German History Textbook and Its Implications for Northeast Asia”, *Journal of Northeast Asian History*, Volume 6, Number 2, December 2009, стр. 75-101.

Хрватској.¹² Ипак, генерације које су се школовале почетком новог миленијума у поменути три државе нису стицале знања из оваквог заједничког уџбеника.

Актуелизовање догађаја и последица Великог рата поводом стогодишњице утицало је да се пише о уџбеницима са аспекта изградње „учења о миру“ – тј. како настава историје и уџбеници могу и морају послужити помирењу и пацифирању односа између народа који су некада били у конфликту. Паралелно, и нове политике сећања усмеравају колективно памћење ка ужасима рата, жртвама и страдалима, где су избрисане границе између победника и побеђених, а наглашава заједништво и помирење у духу заједничке будућности и размевања.¹³ Стога је у периоду стогодишњице од стварања Краљевине Срба Хрвата и Словенаца (Краљевине Југославије) – тзв. „прве“ Југославије потребно истражити како је уједињење Јужних Словена, односно стварање нове државе приказано у уџбеницима у Србији, Хрватској и Федерацији Босне и Херцеговине. Дакле, у уџбеницима који се користе у настави након распада Југославије, односно у првим деценијама 21. века. За компаративну анализу, која је примењена у овом раду, коришћени су уџбеници историје за завршне разреде основних и средњих школа (гимназија и средњих стручних школа) у Србији, Хрватској и Федерацији Босне и Херцеговине.¹⁴

12 Želimir Bojović, Novi udžbenici o istoriji Zapadnog Balkana, *Radio Slobodna Evropa*, 21. septembar 2010, https://www.slobodnaevropa.org/a/knjiga_istorija_zapadni_balkan_srbija/2163249.html(25.02.2019).

13 Александра Колаковић, „Сећање на Велики рат и национални идентитет Срба“, у: Н. Радушки (ур.), Национални идентитет и етнички односи, Институт за политичке студије, Београд 2018, 37–58.

14 Потребно је нагласити да се у свим државама користе уџбеници историје које су одобрила надлежна министарства поменутих држава. У ранијем периоду у поменути државама постојао је само један (државни) издавач уџбеника, а почетком 21. века дошло је до либерализације тржишта уџбеника и појаве различитих аутора и издавачких кућа за исти разред. Сви анализирани уџбеници су у складу са наставним планом и програмом поменутих земаља. Вид: Ђорђе Ђурић, Момчило Павловић, *Историја за осми раред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд 2010, Предраг Симић, Ивана Петровић, *Историја 8*, Логос, Београд 2016; Мира Радојевић, *Историја Уџбеник за трећи разред гимназије природно-математичког смера, четврти разред гимназије друштвено-језичког смера и општег типа и четврти разред средње стручне школе за образовне профиле правни-техничар и биротехничар*, Klett, Београд, 2014; Ђорђе Ђурић, Момчило Павловић, *Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред општег и друштвено-језичког смера*, Завод за уџбенике, Београд 2016; Hadzija Hadžibdić, Edis Dervišagić, Alen Mulić, Vlahidin Mehić, *Historija za četvrti razred gimnazije*, Bosnaska knjiga, Tuzla 2007; Izet Šobotić, Mirza

Српски ученици на основу прописаног плана и програма треба да стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода од друге половине 19. до краја 20. века у свету, као и „на српском и југословенском простору“.¹⁵ Интересантно је овде постојање термина *југословенски простор*. Овај термин се не користи у друге две државе. У Наставном програму наведено је да садржај програма предмета историје за осми разред српских школа обухвата градиво дефинисано као: „Искорак ка Југославији (југословенска идеја, државни програми и концепти – Нишка, Крфска, Мајска и Женевска декларација; чиниоци југословенског уједињења – српска влада, Југословенски одбор, Народно вијеће, међународно окружење; завршне војне операције – досезање до граница нове државе“, а као кључне личности означени су: регент Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Франо Супило и Анте Трумбић.¹⁶ Програм за гимназије за наставу историје, поред процеса уједињења, посебно је посвећен развоју југословенске идеје („Србија и југословенска идеја од Нишке до Женевске декларације“).¹⁷ Програмом наставе историје у Хрватској дефинисано је да ученици стекну знања о „уласку Хрватске у састав државе Словенаца, Хрвата и Срба“ и „пожуривању поступка уједињења“, ставу Стјепана Радића, раскид државно-правних односа са Аустроугарском, „контакти Народног вијећа СХС са појединим државама у свету“, преузимању аустроугарске морнарице, као и организацији нове државе.¹⁸ У Федерацији Босне и Херцеговине ученици гимназија, као и основних школа, поред стварања Краљевине

Čehajić, *Historija udžbenik za deveti razred devetogodišnje osnovne škole*, NAM Tuzla, Vrijeme Zenica, Široki Brijeg 2012; Ivan Dukić, Krešimir Erdelja, Igor Stojaković, *Hrvatska povjest, udžbenik povjesti za trogodišnje strukovne škole*, Školska knjiga, Zagreb 2003; Krešimir Erdelja, Igor Stojaković, *Tragom prošlosti 8 Udžbenik povjesti za 8 razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb 2007.

15 Наставни програм за осми разред основног образовања и васпитања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Београд, 2010, стр. 137. <http://www.cerez.org.rs/wp-content/uploads/2016/01/7-Nastavni-program-za-osmi-razred-osnovnog-obrazovanja-i-vaspitanja.pdf>(22.02.2019).

16 Ibid, стр. 139.

17 Наставни програм за гимназије, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Београд, 2011, стр. 83–84. https://www.gimnazijain.edu.rs/site/images/podaci/Dokumenti/Izmene_pravilnika_o_nastavnom_planu_27.10.2011.pdf (14.02.2019).

18 Glasnik Ministarstva prosvjete i sporta, Nastavni program za gimnazije, Nastavni program za povjest, Zagreb, 2015, str. 172. [https://www.ncvvo.hr/nastavni-planovi-i-programi-za-gimnazije-i-strukovne-skole/\(10.02.2019\)](https://www.ncvvo.hr/nastavni-planovi-i-programi-za-gimnazije-i-strukovne-skole/(10.02.2019)).

СХС, на основу плана и програма наставе уче и о развоју југословенског питања у Великом рату.¹⁹ Већ се на основу анализе планова и програма наставе историје, које учбеници следе, могу уочити разлике у приступу теми и означавању одређених историјских процеса и појава мање или више битнима.

У Србији тема стварања Краљевине Срба Хрвата и Словенаца (Југославије) обрађује се у завршном разреду основне школе, трећем и четвртом разреду гимназија (односно првом или другом разреду средњих стручних школа), а таква пракса је и Хрватској и Федерацији Босне и Херцеговине. Тема стварања Југославије у учбеницима следи након градива којим ученици стичу знања о Великом рату, коме је посвећено од 20 до 30 страна текста. Процес стварања Југославије приказан је као завршна лекција тематске целине рата или као прва лекција нове целине посвећене националној историји међуратног периода. Знања о догађајима и процесима, у учбеницима употпуњена су знањима о истакнутим историјским личностима, политичким идејама и културним и научнотехнолошким достигнућима. Већ на први поглед могу се уочити разлике у приступу код аутора у одабиру садржаја, али је генерално приступ хронолошки где се описује ток рата у националним и светским оквирима, а потом и процес уједињења, већином као засебна лекција. Текст је методолошки употпуњен илустрацијама, изворима, питањима и задацима, који неретко упућују ученике и на самостална истраживања и промишљања наученог, као и повезивање догађаја из ближе и даље прошлости и/или повезивања догађаја из прошлости са садашњим временом.

Прва значајна разлика у учбеницима три државе јесте у виђењу догађаја односи се на хронолошко смештање појаве идеје о уједињењу. Српски аутори, ако пишу о појави идеје о стварању државе Јужних Словена, истичу да је настала више векова пре 1918. године, а да је Први светски рат био прилика да се идеја реализује. У једном од учбеника пише: “Још крајем 18. и током 19. века, у време културног и националног буђења

19 Nastavni plan i program gimnazije Historija/Povjest, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade, Sarajevo, 2016. str. 23–24. https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/historija_povijest_g.pdf Okvirni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, str. 578. <https://skolegijum.ba/static/files/pdf/docs/52df9345338c0.pdf> (10.01.2019).

Јужних Словена, јављале су се идеје о стварању заједничке државе”.²⁰ У уџбеницима друге две државе сугерише се да се идеја јавила током рата. “Током Првог свјетског рата у југословенским земљама јавља се идеја о стварању заједничке југословенске државе. Када је Србија Нишком декларацијом 1914. године прогласила свој ратни циљ као борбу за властито ослобођење и за ослобођење и уједињење све неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца то је наишло на подршку у интелектуалним и политичким круговима југословенског опредјељења у Хабзбуршкој монархији” пише аутор једног од уџбеника за гимназије Федерације Босне и Херцеговине.²¹ Додатна разлика јесте и да у српским уџбеницима пише да су аустроугарске власти прогањале присталице југословенске идеје којих је било и међу муслиманима и Хрватима, а овоме се не учи у школама друге две државе.

Интересантан је приступ аутора хрватских уџбеника. У уџбенику историје *Трагом прошлости* за 8. разред након објашњења догађаја Великог рата, пажња је посвећена Версајском поретку, жртвама, последицама рата и промени граница, што је и генерлни фокус уџбеника друге две државе. Овде се међутим појављује и један наратив присутан и у јавности када је реч о Југославији - прича о томе како је нека особа рођена у Аустроугарској, провела младост у Краљевини СХС (Југославији), зрело доба у Независној држави Хрватској (НДХ) и „комунистичкој Југославији“, а старост у Републици Хрватској. Такође, за разлику од уџбеника у Федерацији Босне и Херцеговине и Србији у Хрватској се аутори већином опредељују да текст који се односи на стварање Југославије као тема или поднаслов не постоји већ се обрађује у оквиру шире области под називом: Хрватска у првој Југославији.²² У хрватским уџбеницима се највећа пажња посвећује истицању економског развоја и Уговору са Италијом 1915, него што је то случај са пре свега уџбеницима у Федерацији Босне и Херцеговине, а делом и неким уџбеницима у Србији. На пример, један хрватски уџбеник прво наводи како су „аустроугарске земље господарски (економски – примедба А. К.) заостајале

20 Ђорђе Ђурић, Момчило Павловић, *Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред општег и друштвено-језичког смера*, стр. 102.

21 Hadzija Hadžibdić, Edis Dervišagić, Alen Mulić, Vlahidin Mehić, op.cit., стр. 63–64.

22 Krešimir Erdelja, Igor Stojaković, op.cit., стр. 13, 68.

за земљама западне Европе“ те да је „хрватски део Монархије заостајао за аустријским земљама“, а одмах затим у наредној реченици: „Након што се Хрватска прикључила новој државној заједници Југославији, она је заједно са Словенијом развијенији дио земље“.²³ Други пример је када аутори уџбеника средиште интересовања усмерава на Лондонски уговор из 1915 и закључује „било је важније имати Италију на својој страни у рату него бити праведан према Хрватима и Словенцима“.²⁴ Дискурс о праведности, правди и неправди према Хрватима доминантан је у уџбеницима историје у овој држави, док су аутори уџбеника у друге две државе умеренији у оваквим оценама.

Неизоставна и с правом веома важна тема свих уџбеника јесте Југословенски одбор. “За остваривање југословенског програма борили су се српска влада и Југословенски одбор” пише у једном од уџбеника Федерације Босне и Херцеговине.²⁵ И овде је посебно значајно да се инсистира да је жеља за уједињењем била присутна искључиво код Југословенског одбора, при чему се наглашава се присуство Срба у истом. Аутори хрватских уџбеника, на пример, након што су истакли да је од избеглих хрватских политичара у Риму прво настао Хрватски одбор, који је касније проширен са српским и словеначким политичарима постао Југословенски, наводе да су они сматрали да је рат добра пригода (прилика) да се „подручја на којима су живели Срби, Хрвати и Словенци на подручју Аустроугарске осамостале, а потом уједине са Србијом и Црном Гором у заједничку државу Јужних Словена“ и стога је њихов задатак био уверавање светске јавности у неодрживост Аустроугарске. Аутори се осврћу на идеју Николе Пашића према коме би „држава требала бити централистичка монархија са династијом Карађорђевића на челу што није ништа друго него provedба плана стварање Велике Србије“.²⁶ Инсистирање на уgroжености права Хрвата и Словенаца се наставља објашњењем идеја Франа Супила да се са Србијом и Црном Гором прво договори унутрашње уређење државе па тек онда уједињење. Наводи се да је у Југословенском одбору настао

23 Ibid, стр. 68–75.

24 Ibid.

25 Izet Šobotić, Mirza Čehajić, op.cit., стр. 129–130.

26 Krešimir Erdelja, Igor Stojaković, op.cit., стр. 148.

разодор али да је Супило био у мањини, иступио из Одбора и преминуо, а потом објашњава да су 1917. Југословенски одбор и „србијанска влада“ након једномесечних преговора потписали Крфску декларацију. У посебном делу текста се наводи договор о стварању нове државе након победе у рату, њено уређење – уставна, парламентарна, демократска монархија с династијом Карађорђевић, да ће Срби Хрвати и Словенци употребљавати своја „национална имена заставе и писма“ али без засебих територија и парламента.²⁷ Аутори потом закључују да су Срби могли бити задовољни као да се српска страна касније није придржавала закључка конференције. За разлику од хрватских и српских учбеника једино је у учбеницима Федерације Босне и Херцеговине значајан пасус посвећен тзв. Мајској декларацији Антона Корошеца и Југославенског клуба – декларација на бази тријализма и опстанака хабзбуршке династије, као и реакцији реисул-улеме Цемалудина-ефендије Чаушевића на Мајску декларацију – да ће “Одобрити сваки чин који ће нашем народу донијети слободу” и да му је доста “наше владе и турске и њемачке”.²⁸ Са друге стране Женевска декларација, коју су новембра 1918 потписали српска влада, Југословенски одбор и Народно вијеће, једино се истиче као значајна у српским учбеницима.

Сам чин и значај уједињења, као и уређење нове државе су посебно важне теме за анализу сличности и разлика наратива о стварању Југославије у учбеницима на простору некада зеједничке државе. У учбеницима Федерације Босне и Херцеговине и Хрватске се инсистира да је делегација Народног вијећа тежила да заједничка држава буде федеративна ипак је “морала одустати због великих притисака српских преговарача”.²⁹ Док учбеници Федерације Босне и Херцеговине, а и поједини хрватски, инсистирају да се са уједињењем журило због аграрних немира и италијанског упада у Истру Ријеку Далмацију и Словенију, српски пишу да је Народно вијеће у Загребу позвало српску владу да заштити *националне територије Југословена* због упада италијанских трупа, док се ови подаци у учбеницима друге две државе не помињу.³⁰

27 Ibid.

28 Hadzija Hadžibdić, Edis Dervišagić, Alen Mulić, Vlahidin Mehić, op.cit., стр. 63–65.

29 Ibid.

30 Ђорђе Ђурић, Момчило Павловић, *Историја за осми ред основне школе*, Завод за

Објашњење значаја југословенског уједињења присутно је само у српским уџбеницима, а у друге две државе говори се више о последицама. Један од примера јесте: “Српска династија, влада и политичка и интелектуална елита су уједињење доживели као историјску прилику која се не пружа свакој генерацији. Сматрали су да не треба пропустити шансу да се сви Јужни Словени окупе у једну државу. То су налагали и бојни стратешки и економски интереси, али и ставови великих сила. Примери Немачке и Италије, које су уједињењем израсле у велике силе иако су пре тога биле регионално и културно разједињене (а Немачка чак и религиозно подељена) указивали су да је уједињење могуће и историјски оправдано. Србија је у рату за стварање заједничке државе поднела огромне људске и материјалне жртве и у њу уградила своју државност”³¹

Знања о догађајима и процесима, у уџбеницима употпуњена су знањима о истакнутим историјским личностима и визуелни материјали. У хрватским уџбеницима нагласак је на личностима Анта Трумбића и Ивана Мештровића, Франа Супила, који се помињу и у српским уџбеницима уз наравно активности и улогу Николе Пашића, док се у једино у уџбеницима Федерације Босне и Херцеговине помињу личности из те средине као што је Чаушевића. Као кључне личности у уџбеницима Федерације Босне и Херцеговине означени су: Антон Корошец, Стјепан Саркотић, Александар Карађорђевић, др Анте Трумбић, др Никола Стојановић, Душан Васиљевић, др Милош Сршкић, Јанез Крекм др Јозо Сунарић, Глигорије Јефтановић, др Халид-бег Храсница, Атанасије Шола, Данило Димовић, др Мехмед Спахо, Вјекослав Јелавић, др Тугомир Алауповић, Стево Жакула, Васо Ристић, Васиљ Грђић, Шћепан Грђић.³² У српским уџбеницима, за разлику од уџбеника историје у друге две државе, значајнија пажња је посвећена улогу страног фактора у стварању, односно признавању Југославије. Истиче се улога интелектуалаца и описује пропаганда југословенске идеје међу савезницима, а у уџбенике, Београд 2010, стр. 79; Ђорђе Ђурић, Момчило Павловић, *Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред општег и друштвено-језичког смера*, стр. 103; Предраг Симић, Ивана Петровић, *op.cit.*, стр. 124.

31 Ђорђе Ђурић, Момчило Павловић, *Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред општег и друштвено-језичког смера*, стр. 32; Предраг Симић, Ивана Петровић, *op.cit.*, стр. 125.

32 Hadzija Hadžibdić, Edis Dervišagić, Alen Mulić, Vlahidin Mehić, *Op.cit.*, стр. 68.

занимљивостима и улога појединаца, као на пример америчког председника Вилсона.³³

Поред овим мањих разлика, визуелни материјал прилично уједначен – фотографије Југословенског одбора, потписници Крфске декларације и историјске мапе. Присутна су и питања која аутори упућују ученицима, као на пример објасни разлику између припајања и уједињења? Или питања која сугеришу да се оно што смо нагласили као различито у уџбеницима усвоји или анализира на часу. Један од примера јесте када аутори уџбеника уз фотографију окупљања грађана на Марковом тргу у Загребу (29. октобра 1918. године) коментаришу да почетно одушевљење због стварања нове државе није дуго трајало, јер су се одмах јавили проблеми, и постављају питање „Да ли би се придружио/придружила скупу на слици? Оразложи одговор“.³⁴ У уџбенику за четврти разред гимназије у Федерацији Босне и Херцеговине значајна пажња посвећена је процесима настанка Државе Словенаца, Хрвата и Срба и уласку Босне и Херцеговине у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, а у питањима и задацима за ученике једно од питања јесте: како су третирано Бошњаци у Држави СХС и касније Краљевини СХС и “када је формирана прва Народна босанскохерцеговачка влада и ко је улазио у њен састав?”³⁵ Однос националне и опште историје у уџбеницима је усаглашен, а омогућено је и да ученици уоче повезаност опште и националне историје. Темема из националне историје аутори су дали посебан значај, што се види из дужег текста, већег броја илустрација и биографија истакнутих личности. Задацима и питањима на крају лекције поред проверавања знања, подстиче се даље сазнавање ученика, посебно историјских догађаја из националне и локалне историје.

На основу свега наведеног уочавају се бројне разлике између тумачења догађаја уједињења и стварања Југославије у уџбеницима три државе. Јасно је да су нека тумачења у уџбеницима одраз уверења аутора, нека политизована, нека свесно искривљена, међутим, чињеница јесте да су прошла комисије у министарствима која су испред држава

33 Мира Радојевић, *op.cit.*, стр. 129–130.

34 Креšimir Erdelja, Igor Stojaković, *op.cit.*, стр. 73.

35 Hadzija Hadžibdić, Edis Dervišagić, Alen Mulić, Vlahidin Mehić, *op.cit.*, стр. 64–65.

одобрила уџбенике за употребу. Овим су уџбеници постали део државних образовних политика и стекли моћ утицаја, иако увек морамо имати у виду и ограничења настала услед могућих неједнакости и недоследности наставног процеса. Такође, несагласности историчара око неких појава и процеса како оних везаних за уједињење, тако и оних везаних за питања престанка постојања заједничке државе (одговора на питања: Када криза постаје распад? Колико је ратова било? Када су почели? Када је и да ли је рат окончан? Распад или разбијање?) посредно као последицу имају појаву оваквих уџбеника. Оно што је битно, мада се често занемарује, јесте да управо овакви уџбеници развијају историјску свест и разумевање догађаја из прошлости повезују са савременим друштвеним, политичким и културолошким токовима и тиме утичу на изградњу ставова, уверења и систем вредности грађана у поменутиим државама, односно региону.

Уџбеници историје као примарно средство у процесу наставе историје, нису само преносиоци знања о историјским процесима, појавама и догађајима, већ и значајан чинилац у изградњи и дефинисању личних и колективних идентитета, као и одраз ставова академске заједнице и настојања државе да преко наставе историје и образовних политика формира грађане. Поједини примери из уџбеника који су наведени у овом раду осликавају како се исти догађај посматра из различитих перспектива и гради „слику другог“. Ипак, потребно је истражити и додатне наставне материјале који се користе у настави, као и сам наставни процес, међушколске пројекта, утицај европских и светских организација (EURO-CLIO; САВЕТ ЕВРОПЕ), као и утицај интернета и нових технологија, што прелази оквире једног научног рада. EURO-CLIO – Европско удружење наставника историје – настојало је да пројектима, као што је *Историја у акцији – припрема за будућност БИХ, Хрватске и Србије* (2005–2008), допринесе јачању сарадње међу наставницима историје у региону.³⁶ Ову кратку анализу улоге уџбеника историје у стицању знања о формирању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевине Југославије) 1. децембра 1918. године, потребно је посматрати

36 Вид. више на сајту Удружењу наставника историје Босне и Херцеговине: <http://cliohipbih.ba/portfolio/istorija-u-akciji-priprema-za-buducnost-bih-hrvatske-i-srbije/> (27.01.2019).

и у складу са ограничењима која потичу од улоге наставника у образовном процесу, глобализације, примене и коришћења нових технологија, улоге интернета и промена образовних политика. Образовање, стога, може бити дефинисано и као индивидуално учешће у културном памћењу, како то чини Алаида Асман у књизи *Рад на националном памћењу*, чиме утицај наставе и уџбеника, једним делом и у посебним случајевима, може постати упитан.³⁷ Ипак, истраживања процеса француско-немачког помирења и изградње Европске Уније, указују на значајну улогу пропитивања прошлости која је финализована писањем заједничких уџбеника. Под европским патронатом и на просторима некадашње Југославије, настојала се реализовати слична идеја, која за сада није наишла на добар пријем. О томе да ли је потребан заједнички уџбеник и како га написати потребно је детаљно дискутовати, али за сада је сигурно да разлике у интерпретацијама истих догађаја, а пре свега оних који су део заједничке историје, постоје у уџбеницима у Србији, Хрватској и Федерацији Босне и Херцеговине, као и да их је потребно имати у виду приликом (ре)дефинисања билатералних односа држава у региону.

Литература

Ђурић Ђорђе, Павловић Момчило, *Историја за осми разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд, 2010.

Ђурић Ђорђе, Павловић Момчило, *Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред општег и друштвено-језичког смера*, Завод за уџбенике, Београд 2016.

Колаковић Александра, „Сећање на Велики рат и национални идентитет Срба“, у: Н. Радушки (ур.), *Национални идентитет и етнички односи*, Институт за политичке студије, Београд 2018, стр. 37–58.

Наставни програм за осми разред основног образовања и васпитања, Министарство просвете, науке и технолошког

37 Alaida Asman, *Rad na nacionalnom pamćenju*, Čigoja štampa, Beograd, 2002, str. 126.

развоја, Београд, 2010.

Наставни програм за гимназије, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Београд, 2011.

Радојевић Мира, *Историја Уџбеник за трећи разред гимназије природно-математичког смера, четврти разред гимназије друштвено-језичког смера и општег типа и четврти разред средње стручне школе за образовне профиле правни-техничар и биротехничар*, Klett, Београд, 2014.

Симић Предраг, Петровић Ивана, *Историја 8*, Логос, Београд, 2016.

Тош Џон, *У трагању за историјом*, Clio, Београд, 2008.

Alaida Asman, *Rad na nacionalnom pamćenju*, Čigoja štampa, Beograd, 2002.

Bojović Želimir, “Novi udžbenici o istoriji Zapadnog Balkana”, *Radio Slobodna Evropa*, 21. septembar 2010.

Guidebook for history textbooks authors: on a common path; new approaches to writing history textbooks in Europe and the Arab and Islamic Worlds, UNESCO, 2012.

Glasnik Ministarstva prosvjete i sporta, Nastavni program za gimnazije, Nastavni program za povjest, Zagreb, 2015.

Dukić Ivan, Erdelja Krešimir, Stojaković Igor, *Hrvatska povjest*, udžbenik povjesti za trogodišnje strukovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

Erdelja Krešimir, Stojaković Igor, *Tragom prošlosti 8 Udžbenik povijesti za 8 razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

Kolaković Aleksandra, “National History as an Element of the National Identity in Serbian History Textbooks for Primary Schools”, in: P. Petrović, M.Radaković (ed.), *National and European Identity in Process of European Integration*, Belgrade 2013.

Kolaković Aleksandra, Jelena Todorović Lazić, “Democracy Throught Centemporary History Teaching in Serbia”, у: D. Drago-
man A. Zamfira, *Politics and Society: Perspectives on Democracy and Governance in the 21st Century*, Lucian Blaga University

Press, Sibiu 2017, стр. 79–103.

Körper Andreas, *The Franco-German History Textbook From the Perspective of Specialist Didactics*, Georg-Eckert-Institut für Internationale Schulbuchforschung, 2009.

Korostelina Karina V, Lässig, Simone, *History Education and Post-Conflict Reconciliation*, Kindle Edition, 2013.

Mitrović Andrej, *Klio pred iskušenjima i raspravljanja sa Klio*, Čigoja, Beograd, 2001.

Nastavni plan i program gimnazije Historija/Povjest, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade, Sarajevo, 2016.

Seungryeol Kim, „International History Textbook Work from a Global Perspective: The Joint Franco-German History Textbook and Its Implications for Northeast Asia“, *Journal of Northeast Asian History*, Volume 6, Number 2, December 2009, стр. 75-101.

Fuchs Eckhardt, Sammler Steffen, *Textbooks Between Tradition and Innovation A Journey Through the History of the History of the Georg Eckart Institute*, Georg Eckert Institute – Leibniz Institute for International Textbook Research, Braunschweig, 2016.

Hallett Carr Edward, *What is History*, Penguin books, London, 1987.

Hadžibdić Hadzija, Dervišagić Edis, Mulić Alen, Mehić Vlahidin, *Historija za četvrti razred gimnazije*, Bosnaska knjiga, Tuzla, 2007.

Šobotić Izet, Čehajić Mirza, *Historija udžbenik za deveti razred devetogodišnje osnovne škole*, NAM Tuzla, Vrijeme Zenica, Široki Brijeg, 2012.

Aleksandra Kolakovic**CREATION OF YUGOSLAVIA IN THE HISTORY
TEXTBOOKS (SERBIA, CROATIA AND THE
FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA)****Resume**

The textbooks of history, as the primary tool in the learning process, are not only the transfers of knowledge about historical processes, phenomena and events. They are also a significant factor in the construction and defining of the personal and collective identities, as well as the reflection of the attitudes of the academic community and the state's efforts to form citizens through history teaching and educational politics. Therefore, the paper aims to explore the picture of unification of the South Slavs - the creation of the Kingdom of Serbs of Croats and Slovenes (the Kingdom of Yugoslavia, the first Yugoslavia), in the history textbooks in Serbia, Croatia and the Federation of Bosnia and Herzegovina, after the dissolution of Yugoslavia, i.e. in the first decades of the 21st century. The paper used for the comparative analysis of the history textbooks (for the final grades of primary and secondary schools in the aforementioned states), as well as relevant literature. History teaching, history textbooks and post-conflict reconciliation are present in the most contemporary publications. The authors wrote about the events and consequences of the Great War from the aspects of the "learning about peace". It is important to show how history teaching and history textbooks can make conditions for reconciliation and pacification the relations between the people who were in conflict. Analysis of selected textbooks used in the schools of the former common state, however, shows that there is a significant difference in the selection, as well as in the way of presenting educational material about the creation of Yugoslavia. Common to all the history textbooks is that they are following the European and national recommendations on the content of history textbooks, which leads to the inability to detail and/or objective explanation of the phenomena, processes and events, as well as the role of individuals and/or groups, which indirectly affected on

the culture of remembrance, construction “image of the other” and the formation of identity.

Keywords: creation of Yugoslavia, history textbooks, history teaching, 1918, Serbia, Croatia, Federation of Bosnia and Herzegovina, 21st century.

* Овај рад је примљен 12. марта 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. априла 2019. године.